

## Mobilita jako akt radikálního kosmopolitismu – poznámky k výzkumu migrantských protestních hnutí

**Marie Heřmanová**

Caraus, T., Paris, E. (eds.). 2019. *Migration, Protest Movements and the Politics of Resistance. A Radical Political Philosophy of Cosmopolitanism*. New York: Routledge.

Jakým způsobem je možné zkoumat migrantská a promigrantská protestní hnutí tak, abychom uchopili jejich podstatu, potenciál pro politickou změnu a subjektivitu jejich aktérů, tedy migrantů a migrantek samotných? Tuto otázku si kladou editorky Tamara Caraus a Elena Paris a hned v úvodu knihy *Migration, Protest Movements and the Politics of Resistance: A Radical Philosophy of Cosmopolitanism* upozorňují na několik problémů, které při hledání odpovědí nutně musí nastat: 1) pozice migrantů a migrantek v socioekonomických a politických vztazích je definována jejich vztahem k národnímu státu a jeho institucím a migrantské protesty jsou tedy založeny ve většině případů na vymezení se vůči těmto institucím, 2) výzkum těchto socioekonomických a politických vztahů a pozice, rolí a identit migrujících osob v nich je zároveň velmi často zatížen metodologickým nacionalismem, tak jako celá migrační studia obecně. Autorky si proto za hlavní cíl knihy kladou překonat tuto perspektivu a nahlédnout na problematiku migrantských protestních hnutí primárně prostřednictvím subjektivity migrantů a migrantek samotných, tedy nikoli z pozice „občanů“ (subjektů národního státu), nýbrž z pozice jednotlivců, kteří samotným aktem své mobility zpochybňují kategorii občanství. Tuto perspektivu nazývají autorky „radikálním kosmopolitismem“ a jednotlivé kapitoly knihy ji dále rozebírají na konkrétních příkladech a v analýzách migrantských protestů (většinou z evropského prostředí a posledních dvaceti let).

Úvod knihy epistemologicky a metodologicky vymezuje jak tento rámec, tak i pojmy, se kterými pracují autoři a autorky jednotlivých studií. Podstatné pro pochopení perspektivy radikálního kosmopolitismu je, že editorky definují migranty a migrantky jako „širokou kategorii lidí, kteří jsou mobilní a zároveň ve znevýhodněné pozici“ (s. 11) – oproti běžné definici, která do pojmu „migrant“ zahrnuje např. i vysokopříjmové ekonomické migrantky a migranty, kteří obsazují společenskou pozici „expatů“. Vyjmutí privilegovaných migrantů a migrantek z definice dává smysl z hlediska snahy o formulaci radikálně kosmopolitní perspektivy – „expati“ nemají důvod problematizovat systém transnacionální mobility vymezený jednotkami národních států, protože jsou v něm úspěšní a svá privilegia jsou schopni přenášet přes státní hranice. Oproti tomu migranti a migrantky v prekarizované pozici nebo v pozici neregulérních migrantů („bez dokumentů“) často překračují hranice nuceně a institucím národního státu

navzdory. Jejich mobilita je tedy *kosmopolitní*, protože se ze své podstaty odehrává mimo instituce národního státu, vymyká se kategoriím občanství, občanských práv, a je *radikální*, protože zpochybňuje samotné základy systému, který vytváří kategorie jako „občan“ v opozici vůči „migrantovi“. Radikální kosmopolitismus je tedy „rozporující praxe i akce, protože rozporuje daný pořádek a politickou moc, a ukazuje tak nahodilost společenských pravidel a tím otevírá možnost transformace a znovupotvrzení svobody, spravedlnosti a rovnosti“ (s. 11).

Migrantská protestní hnutí (například hnutí *Sans-Papier* ve Francii, grass-root organizace sdružené v síti *No Borders* aj.) představují *radikálně kosmopolitní čin* – jednak tím, že vznikají ze zdola, z pozice lidí soustavně odsouvaných institucemi národního státu do znevýhodněné pozice, a za druhé vyjádřením této pozice formou manifestů nebo politických prohlášení („No borders, no nations“ či „No one is illegal“ aj.). Kosmopolitní perspektiva se tak přetavuje do kosmopolitiky (*cosmopolitics*), tj. do konkrétních politických požadavků (oproti kosmopolitismu jako takovému, který autorky chápou jako „morální obsah“, tedy nikoliv politický akt sám o sobě – s. 17). Editorky zdůrazňují, že migrantská hnutí se často mohou sama chytit do pastí epistemologického nacionalismu, pokud je jejich cílem zrovnoprávnění migrantů a migrantek s občany národního státu, čímž potvrzují legitimitu národního státu jako takového. Je to do jisté míry nevyhnutelné, protože chybí institucionalizované, nestátní prostředky, jak se postavit k požadavkům na rovná práva migrantů a migrantek, na což editorky upozorňují. Cílem knihy je proto takové prostředky navrhnout, promyslet a ukázat na konkrétních příkladech.

Kapitoly v knize jsou členěny do tří okruhů – první je nazvaná „Cosmopolitical Resistance“ a analyzuje migrantská hnutí jako akt rezistence s ohledem na jejich kosmopolitní a kosmopolitizující aspekty. Ve druhé části – „Cosmopolitical Agency“ – jsou rozebírány příklady konkrétního jednání (*agency*) motivovaného kosmopolitickým protestním postojem. A konečně třetí část – „Cosmopolitical World-Building“ – nabízí příklady přetavení radikálního kosmopolitismu do konkrétních světónázorů, praxí a politik.

V úvodní stati první části Frédéric Mégret nahlíží na migrantská a promigrantská protestní hnutí optikou občanské neposlušnosti. Mégret poukazuje na kosmopolitní prvky v hnutích občanské neposlušnosti a označuje je jako „kosmopolitismus zákona a lidských práv“, který je založen na rovnosti všech lidí (bez ohledu na národnost – proto kosmopolitní) před zákonem. Ve své podstatě ale tyto protesty podle Mégreta systém spíše legitimizují, než zpochybňují, jelikož pouze směřují k zahrnutí lidí stojících mimo zákon do zákonné ochrany. Jiným (často navazujícím) typem občanské neposlušnosti je podle Mégreta tzv. kosmopolitismus inkluze a pohostinnosti, na který se odvolávají hnutí jako *Sans-Papier* ve Francii nebo Dreamers v USA, tedy hnutí vyjadřující požadavek na začlenění do konkrétní hostitelské společnosti a na rozšíření solidarity

v systému. Příkladem radikálního kosmopolitismu je naopak podle Mégréta hnutí „No One Is Illegal“ (resp. různá lokální hnutí operující pod tímto heslem), které nesměruje k zahrnutí migrantů mezi občany, ale k vytvoření a ochraně zcela nové kategorie člověka v pohybu, který nemusí být nutně občanem žádného národního státu, aby byla zachována jeho základní práva a důstojnost. Tento typ občanské neposlušnosti nazývá Mégrét „kosmopolitismem svobody pohybu a transnacionálního občanství“. Tento způsob protestu je podle jeho názoru „nejradikálnější“, protože požadavkem je zde mobilita jako taková a je zpochybňována samotná existence hranic národních států jako arbitrárních překážek svobody pohybu.

Z podobné premisy vychází ve své stati „Migrant Protests, The Paradox of Citizenship and Contestatory Cosmopolitanism“ i Kostas Koukouzelis, který předkládá případovou studii protestů za otevření hranice mezi Řeckem a Makedonií v improvizovaném uprchlickém táboře v Idomeni v roce 2016. Koukouzelis ukazuje, že subverzivně radikální charakter migrantských protestů je v mnoha případech navázán na samotný status migrantů a migrantek – lidí mimo hranice, systém a často i čas a prostor (jak je tomu právě v uprchlických táborech). Jejich požadavky na důstojné zacházení a svobodu pohybu mají proto šanci zpochybnit samotné základy systému, který je do této pozice dostal (a tím se zásadně odlišují od většiny ostatních sociálních a protestních hnutí, která jsou vymezená rámcem občanství).

Tamara Caraus se ve svém textu zaměřuje na specifický aspekt kosmopolitního charakteru migrantských protestů: jejich (ne)viditelnost. Caraus ukazuje, že tradiční výklady kosmopolitismu jsou založeny na premise transparentní globální společnosti a univerzálně inkluzivní veřejné sféry. Migrantské protesty ovšem často překračují tento rámec právě tím, že viditelnosti v rámci systému, který jim odmítá naslouchat, dosahují naopak zdůrazňováním své neviditelnosti a v důsledku praktické nezachytitelnosti. Nejčastějším příkladem této praxe je ničení dokumentů, jež národním státům znemožňuje migranty identifikovat. Caraus poukazuje jednak na to, že snaha o neviditelnost může paradoxně často vést k dosažení viditelnosti (například pokrytí protestů médii) a že jako taková má sama subverzivní potenciál.

V poslední kapitole první části knihy se Dragos Ciulinaru zaměřuje na situaci Romů jako migrantů v Evropské unii a ukazuje, že právě tato skupina představuje „kosmopolitní výjimku“, jak situaci pojmenovává Susan McManus (s. 106). Evropské instituce zásadně selhávají v zahrnutí Romů do systému ochrany univerzálních lidských práv právě proto, že kosmopolitní projekt EU je založený na de facto rozšíření identity národního státu na nadnárodní instituci. Princip, jakým se ale lidé mohou dostat pod ochranu těchto institucí, je nicméně stále stejný a skutečně kosmopolitní požadavky, které do jisté míry vyjadřuje romský životní styl, s ním nejsou slučitelné.

Ve druhé části knihy navazují autoři na úvodní kritické a analytické stati rozbořením konkrétních příkladů, kdy se migrantská hnutí stávají přímo kosmopolitní praxí – tedy

tím, co je v úvodu nazváno „kosmopolitikou“. Ali Emre Benli se zaměřil na pochod migrantů z nádraží Keléti v Budapešti směrem k rakouským hranicím v roce 2015. Rozvíjí koncept radikálního kosmopolitismu Jamese D. Ingrama, který staví do opozice tzv. morálního kosmopolitismu – navazuje zde na závěr předchozí kapitoly a esej Dragose Ciulinaru, když tvrdí, že na příkladu tzv. uprchlické krize v roce 2015 lze dobře demonstrovat, že kosmopolitní univerzalizmus Evropské unie je v podstatě pouze rozšířením idey národní solidarity na nadnárodní instituce. Podle Benliho je pochod migrantů naopak příkladem radikálního kosmopolitismu zdola, kdy uprchlíci získávají politickou subjektivitu a v praxi požadují možnost překročit hranice definované národními státy a institucí občanství. Podobně se Óscar García Agustín a Martin Bak Jørgensen zaměřují na tři druhy iniciativ, které podle jejich mínění přesahují morální kosmopolitismus směrem k tomu univerzálnímu a radikálnímu, na hnutí Freedom Not Frontex, které vzniklo v Německu, na dánskou iniciativu Venligboerne, jež propojila místní s nově příchozími azylanty, a na Transnational Social Strike (STS). Tato tři hnutí podle jejich názoru problematizují tři základní aspekty kosmopolitismu – hranice, komunitu a třídu – a ukazují, jak je lze v praxi přetavit do kosmopolitické akce. Podle autorů je tento typ solidarity „konstitutivní silou kosmopolitismu“ (s. 148). V tomto bodě ovšem autoři kapitoly lehce protirečí tvrzením z úvodu knihy, protože v podstatě všechna tato hnutí se pohybují v rámci upevňování stávajícího systému, pouze s rozšířeným nárokem na zahrnutí více lidí.

Alex Sager otevírá třetí část knihy kritickým zhodnocením vývoje, kterým pojem „kosmopolitismus“ za posledních dvacet let prošel, a upozorňuje (stejně jako ostatní autoři v knize), že snaha umístit kosmopolitní světonázor do světa, kde dominují ideologie národních států a občanství, подрývá jeho radikální i subverzivní potenciál a vyprazdňuje jej. Podle Sagera jsou zároveň migranti a migrantky jedinými možnými aktérkami a aktéry, kteří mohou znovu nárokovat kosmopolitismus a naplnit jej politicky smysluplným obsahem, protože z podstaty své existence narušují nacionálně-státní uspořádání světa. Nejde podle jeho názoru tolik o to, že by samotní migranti a migrantky považovali sami sebe za kosmopolitní, ale spíše o to, že „akt migrace, s jakýmkoliv úmyslem, je de facto kosmopolitním aktem, způsobujícím trhlinu v národním světonázoru“ (s. 175). Proto i samotný kosmopolitismus bychom podle jeho mínění měli vidět jako neustálý proces vytváření a vyjednávání spíše než jako stav věcí, do kterého je možné dospět a setrvat v něm.

Niklas Plaetzer se ve zkoumání radikálně kosmopolitní imaginace vrací ke konceptům Hannah Arendt, především k její kritice konceptu suverenity a uvažování o „budování světa“ (*world-building*). Plaetzer ukazuje na příkladu protestů proti obchodu s lidmi v Libyi, jak arendtovské budování světa jako dynamický proces vytváření společné politické subjektivity stojí v opozici k morálnímu kosmopolitismu, jež uvažuje v kategoriích občan a stát/národ. Protesty proti novodobému otroctví v roce

2017 dokázaly účinně propojit obyvatele afrických států s žadateli o azyl i s migranty *Sans-Papier* ve Francii. Stmelujícím prvkem zde nebyla občanská identita ani opozice vůči ní, ale historická paměť postkolonialismu a otroctví – vznikla tak „komunita politických aktérů propojených nikoliv na základě identity, ale na základě světa, který tito aktéři mezi sebou tvořili“ (s. 188). Kosmopolitismus je tady opět (s odkazem na Arendt) vnímán jako dynamický proces vyjednávání a ustanovování (se), jako proces budování světa oproti statickému politickému pořádku.

Následující text od Serene Richards na příkladu hnutí arabských dělníků ve Francii (Le Mouvement des travailleurs arabe – MTA) dokládá další krok tohoto procesu dynamického vyjednávání. Richards s odkazem na politickou filosofii Giorgia Agambena ukazuje, že současný politický diskurs se orientuje na „řešení problémů“ (které je v opozici vůči výše konstatovanému dynamickému budování světa). Migrace je proto vnímána také jako problém, na který je nutné nalézt efektivní řešení. Tento přístup ovšem opomíjí provázanost politiky se životem, v případě migrantů a migrantek v prekarizované pozici. Ve francouzské politické debatě podle Serene Richards vzniká samostatná kulturní kategorie „migranta“, která je efektivně odpojená například od kategorie „dělníka“, jenž je vnímán jako občan, tudíž osoba s odlišnými nároky. V jistém smyslu tak MTA fungují podobně jako protesty proti otroctví uváděné Plaetzerm – jako místo vytváření nového světa mimo kategorie státu a občanů, místo fluidní, radikálně kosmopolitní identity, která vytváří novou formu nejen politického života, ale života jako takového.

V závěrečné kapitole se Elena Paris vrací k samotným kořenům západní politické filosofie a pokouší se shrnout, jakým způsobem skutečně migrantská protestní hnutí formují radikálně kosmopolitní a subverzivní politickou praxi. Paris se zaměřuje specificky na právní systémy postavené na západní politické filosofii národa a státu a ukazuje, že radikálně kosmopolitická praxe nutně musí problematizovat nejen kategorii občana a státu, ale i samotné pojetí člověka a univerzálních lidských práv. Lidskoprávní diskurs vznikl ve světě tvořeném národními státy a jako takový z něj vychází. Takže i samotný koncept lidských práv je tedy podle Paris zatížen jistým druhem epistemologického nacionalismu a situace migrantů obnažuje, že lidská práva jsou vnímána především jako práva občanská. Příkladem – a v podstatě nejradikálnější ukázkou kosmopolitické praxe z těch, které jsou v knize analyzovány, – je hnutí „No One Is Illegal“ (NOII). Podobně jako výše připomínaná protestní hnutí i NOII významně propojuje migranty nemigranty a prostřednictvím svého stejnojmenného ústředního hesla v podstatě podřívá samotný základ, ze kterého kategorie migranta a občana vůbec vycházejí. Paris s odkazem na Nicholase De Genovu upozorňuje, že v právním řádu národního státu je zároveň zakotvena produkce illegality, tedy toho, co stojí mimo něj. Nárok na to, že „nikdo nemůže být ilegální“, je tak ultimátním kosmopolitickým tvrzením – nikdo nemůže stát mimo právní řád, všichni jsou jeho součástí jako oby-

vatelé jednoho světa. Paris ale zároveň v závěru poukazuje na to, že ani hnutí NOII se nepodařilo dostatečně zdůraznit, že kategorie legality a ilegality jsou nerozlučně spjaté s neoliberálním uspořádáním společnosti. Zůstává tedy otázka, zda je v neoliberálním řádu radikální kosmopolitismus vůbec možný.

Kniha *Migration, Protests Movements and Politics of Resistance* celkově představuje mnohostranně podnětné zamyšlení nad tématem, které z evropského politického diskursu v dohledné době jistě nezmizí. Za velký přínos publikace je nutné považovat i to, že do filosoficky poměrně hutné analýzy dokázala zahrnout empirické příklady z poměrně nedávné skutečnosti, jako je proměna Evropské unie pod tlakem příchozí migrace v roce 2015 nebo aktuální debata v USA. Nedostává sice plně příslibu naznačenému editorkami v úvodu (tedy nabídnout konkrétní možnosti přetavení migrantských protestních hnutí do radikální kosmopolitní akce a prostřednictvím toho překonat metodologický nacionalismus v sociálních vědách i v politickém diskursu), ale je velmi užitečným krokem tímto směrem. Tím, že klade poměrně velký důraz na politickou subjektivitu migrantů a migrantek samotných, navrhuje zároveň velmi solidní konceptuální rámec pro další empirické studie a přímo vybízí například k etnografickému prozkoumání současné politické organizace migrantských protestních hnutí.

## Péče, migrace a střední Evropa

**Lenka Pavelková**

Bahna, M., Sekulová, M. 2019. *Crossborder Care: Lessons from Central Europe*. Palgrave Macmillan.

Téma péče je stále více studováno a zkoumáno ve spojitosti s migrací. V mnohých vyspělých státech je již spojení těchto dvou témat běžné – například ve Spojených státech amerických (např. Parreñas 2002) nebo v Německu (např. Lutz 2011). Důvodem je vysoký podíl migrantek (i migrantů) pracujících v oblasti péče o děti, seniory či další osoby, které nejsou z nějakého důvodu soběstačné. V zemích středovýchodní Evropy, zejména v zemích postsocialistických, se toto téma objevuje zvolna, ale již nabývá na důležitosti. Z regionu střední Evropy je otázka pečovatelských a zaměstnávání migrantů a migrantek nejdůležitější v Rakousku, kde jsou zahraniční pracovníci naprosto klíčoví pro zajištění fungování systému 24hodinové péče o seniory.

Právě Rakousko hraje významnou roli v knize Miloslava Bahny a Martiny Sekulové,